

SZABADKA NÉPOKTATÁSA (VII.)

(1687—1790—1868—1918—1941)

A SZABADKAI ÁLLAMI TANÍTÓNŐKÉPZŐ GYAKORLÓISKOLÁJA

A XIX. század megreformált és önálló szakiskolává fejlesztett tanítóképzője feladatát, a tanítók korszerű kiképzését csak a gyakorló népiskola segítségével valósíthatta meg. A tanítói pályára készülő ifjúság a képzőben szerzett elméleti tudását a gyakorlóiskolában sajátította el. A gyakorlóiskola tehát kiegészítette a képző munkáját és annak részévé vált. Éppen ezért intézkedett a népoktatási törvény úgy, hogy a gyakorlóiskola a képző igazgatása alatt és azzal egy épületben végezze kettős feladatát: a) valósítsa meg saját tanulóival a minisztérium által előírt tantervet, b) vezesse be a tanítóképző tanulóit a gyakorlati tanítás ismereteibe és a népiskola vezetésébe.

A törvény nemcsak rendelkezett, hanem cselekvésre is készítette a kormányt. Húsz állami tanítóképző felállítását irányozta elő, amit a kormánynak kötelezően végre kellett hajtania. Ezeket az állami tanítóképzőket a gyakorlóiskolákkal együtt kezdték felépíteni. Azokban a helységekből, ahol a kormány előirányozta az állami tanítóképző felállítását, de új épületet valami okból kifolyólag nem építhetett, a gyakorlóiskolát a megnyitott állami tanítóképző épületében kellett elhelyezni. Ilyen a helyzet Szabadkán, ahol az állami tanítónőképző és gyakorlóiskolája 1871. november 25-én megnyílt, de csak 1898-ban költözött újonnan felépített, a modern pedagógia minden igényét kielégítő impozáns épületébe.¹⁷⁹ Gyakorlóiskolájával addig, bárhol is helyezkedett el, mindig egy épületben dolgozott.

Az állami tanítóképzők és gyakorlóiskolák eltartásáról az állam gondoskodott. Ebből kifolyólag ezek az iskolák épületeik, felszerelésük, taneszközökük ellátottsága szempontjából, végül tantestületeik összetételével felette álltak a községi és felekezeti iskoláknak. Ez is volt a célja a kormánynak, mert ezeket az iskolákat főleg nemzeti-ségi területeken helyezték el és alapfeladatuk mellett, hogy növendékeiket korszerűen kiképzett tanítókká neveljék, külön feladattal: a magyarosítással is megbízták. Ezért kapott lényegében a soknemzetiségű Szabadka is állami tanítónőképzőt és gyakorlóiskolát.

A jól felszerelt állami tanítóképzők és gyakorlóiskolák sokban hozzájárultak a múlt század második felében a magyar polgári pedagógia fejlődéséhez. Ezekben az iskolákban kezdték a hazai viszonyokra alkalmazni a külföldön már elfogadott haladó pedagógiai elveket, az oktatásban a modern didaktikai eljárásokat. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a gyakorlóiskolák voltak az első kísérleti iskolák

is, ahol a pedagógusok tudatosan törekedtek a nevelési folyamat állandó tökéletesítésére, megújítására, a nevelési eredmények javítására. A gyakorlóiskola tehát nemcsak a kipróbált, elfogadott jó módszereket adta át a jövő tanítóinak, hanem igyekezett bevezetni őket a pedagógiai kutatásokba és serkentette alkotó szellemüket.

Ebből a sokrétű és nagyfokú pedagógiai jártasságot igénylő munkából a szabadkai gyakorlóiskola is alaposan kivette részét.

Négyosztályú osztatlan iskolaként nyílt meg a gyakorlóiskola, Szabadka első állami népiskolája. Mivel az ország népiskoláinak legnagyobb része osztatlan iskolaként dolgozott, a gyakorlóiskoláknak a képzős növendékeket gyakorlati munkájuk elvégzésére kellett előkészíteniük. Ennek az osztatlan típusú iskolának megfelelően építettek fel a tanyai és falusi elemi iskolák nagy részét és sok városzéli iskolát egy, esetleg két tanteremmel. Az egytantermes iskolában rendszerint egy tanító egyidejűleg foglalkozott minden osztállyal; ezt nevezték osztatlan iskolának. A kéttantermes iskolában már két tanító tanította a gyermekeket felosztva az ún. részben osztott iskolában. Teljesen osztott iskolát, ahol minden osztály külön tanteremmel és tanítóval rendelkezik, századunk elejéig majdnem csak a városokban lehet találni.

Még 1911-ben is a kormány hivatalos jelentéséből az látszik, hogy az ország 16 455 elemi iskolájának 63 százaléka, azaz 10 357 osztatlan.¹⁸⁰

Felszerelésében a szabadkai gyakorlóiskola már működése első éveiben a város többi népiskolája fölé emelkedett. Igaz, hogy első bútorzatát a helybeli iparosok készítették, az iskolai bútoripar fejlődésével azonban egyre korszerűbb és a pedagógiai igényeket kielégítő bútorzattal látja el a minisztérium. Az iskolának megvolt minden előírt bútordarabja; ezeket 1898-ig többször cserélték és újabbakkal pótolták. Ebben az évben épült fel a tanítónőképző új épülete, ahol a gyakorlóiskola egy 16×7 méteres, a modern pedagógia elvei szerint felépített és felszerelt tanteremben kapott helyet. Itt használták először a városban a Gönczy—Feiwele-féle kétüléssel, a gyermek nagyságához méretezett padokat, és azokat úgy helyezték el, hogy elől, a kisebb méretezésű padokban ültek a kis elsősök, mögöttük pedig nagyság szerint a többi osztály. Bár a város ekkor már sokat költött reprezentatív népiskolái felszerelésére, de sem a Központi, sem a Kakas iskolában nem alkalmazta a gyermekek nagyságához méretezett padokat. Az iskola tanszereit külön üvegezett szekrényekben helyezték el, a ritkábban használandókat pedig a szertárban.

Egy 1875-ből származó leltár azt bizonyítja, hogy a gyakorló iskola tanszerekben sem szenvedett hiányt. Minden tanuló rendelkezett minden előírt tankönyvvel és diákfelszereléssel. Az eredményes oktatást a tankönyveken kívül a 22 olvasó falitábla írott és nyomtatott betűkkel, 72 falitábla a természetrajz köréből, 8 falitábla a fizika területéről, 16 különféle irányú szemléltető falitábla és négy térkép segítette elő.¹⁸¹ Ami esetleg hiányzott azt a tanítónőképző felszereléséből pótolták. Az iskola tanszerekkel való felszerelésére a költségvetés meghatározott százalékát használta fel az iskolatanács, tekin-

tetbe véve az igazgató és gyakorlóiskolai tanítónő javaslatát. De származhatott az ajándékozásból, vagy a tanulók munkájából. A minisztérium minden évben megajándékozta az iskolát különféle tanszerekkel, a kiadóházak pedig különféle kiadványaikkal, vezér- és kézikönyvekkel, tanítói mutatványszámokkal termékeik újabb kiadásaiból. Végül maguk a tanulók is sokban hozzájárultak a taneszközök gyarapításához: tanítójuk vagy az idősebb képzősök vezetésével herbáriumokat, talaj- és vetőmaggyűjteményeket készítettek.

Ha összehasonlítjuk a gyakorlóiskola és a legjobban felszerelt beltéri fiúiskola tanszertárát, ahol »a törvénytábla taneszközök nélkülözhetnek«,¹⁸² az előny a gyakorlóiskola javára dől el.

Külön helyet foglalt el a gyakorlóiskola szellemi életének fejlődésében a gyermekkönyvtár, amelyet a tanítónőképző ifjúsági könyvtára keretében már a múlt század nyolcvanas éveinek elején megszerveztek. 311 könyvvel nyitották meg a gyermekkönyvtárát. Gyarapítására pedig az 1877. évi 30535. sz. miniszteri rendelet a növendékek beiratási díját s az igazolatlan mulasztások büntetőpénzének egy részét kötötte le.¹⁸³ Mivel a gyakorlóiskolába az igazolatlan mulasztásokból vajmi kevés pénz folyt be, a gyermekkönyvtár növeléséhez a tanítónőképző is hozzájárult. A könyvtár évi gyarapodása 30—35 könyvből állt.¹⁸⁴

Az ifjúsági és gyermekkönyvtárakat a kapitalista társadalom hozta létre. A megnövekedett termelésben olyan termelőkre volt szüksége, akik rendelkeztek az ismeretek minimumával. Ezt a minimumot alapjában az elemi iskola nyújtotta, kiegészítve azt jól ismert világnézeti, elsősorban vallásos neveléssel, és munkája támogatására a könyv segítségét vette igénybe. A legszélesebb néprétegek, akikből a termelők zöme kerül ki, csak elemi iskolai műveltséggel rendelkeznek, ami viszont nem elégíti ki az állandóan fejlődő termelés ismeretszükségletét. Hogy ezeknek a szükséges ismereteknek a tömegek birtokosaivá váljanak, az iskoláskoron túli önművelés igényeit kell bennük kifejleszteni. Ezt már az elemi iskolának kell megalapoznia az olvasási igények megszokásának kialakításával.

Ezek az ifjúsági és gyermekkönyvtárak tehát az uralkodó osztályok, a szellemi élet, majd a művelt polgárság nevelését szolgálták. annak az oktatási intézménynek a céljai szerint, amelyhez kapcsolódtak, egy természetszerűen szűk körben, magas színvonalon terjesztve az idők folyamán specializálódó ismereteket.¹⁸⁵

A gyakorlóiskola könyvtára is átélte fejlődésében, minőségi változásában azokat a kezdeti nehézségeket, amelyeken a hozzá hasonlók is átestek. Megszervezőjének Hahn Róza gyakorlóiskolai tanítónőt tekintjük, aki az iskolát 1871—1903-ig, vagyis harminckét éven át megszakitás nélkül vezette és sokrétű tanítói tevékenységével a gyakorlóiskola tekintélyét felemelte, könyvtárát pedig nagy pedagógiai felkészültségével olyanná tette, amilyennek annak lennie kellett. Maga is tollforgató ember lévén, felismerte a gyermekkönyvtár jelentőségét a nevelésben és megkezdte annak szervezését. Anyagi gondokkal, mint ahogy az legtöbb helyen volt, nem kellett küszködnie. Nehézségei inkább a fejletlen magyar gyermekirodalom hiányosságából

eredtek. Szegény volt még a múlt század nyolcvanas éveinek magyar nyelvű gyermekirodalma. »A világirodalom már klasszikussá vált, néhány jó-rosszul lefordított alkotása mellett alig állt rendelkezésre néhány színvonalas hazai termésű mű.« A hazai szerzők közül Kriza János *Vadrózsái*, Jókai elbeszélései, Petőfi és Arany verseskötetei emelkedtek ki. Ezenkívül a Vasárnapi Könyvtár, a Falusi Könyvtár, Kis Nemzeti Múzeum kiadványai szerepeltek, míg a külföldiek közül Hoffmann, Schmiedt Kristóf, Salzmann, néhány Verne-kötet, Robinsón, *Münchhausen báró kalandjai*, Pestalozzi *Lénárt és Gertrudja*.

A sorozatok kiadványainak nevelgető, moralizáló elbeszélései nem voltak közkedveltek a gyermekolvasók között. Nehéz volt ebben a szegényes irodalomban a gyermek érdeklődését lekötő jót megtalálni. A fordításokban jelentkeztek a »magyarosító« törekvések, amelyeket a nyolcvanas-kilencvenes években Áldor Imre és Lázár Gyula történelmi jellemrajzaikban a sovinizmus szintjére emeltek. A kilencvenes években hallatszottak olyan hangok is a nemzeti nevelés nagy felbuzdulásában, hogy a külföldi ifjúsági irodalmat el kell utasítani, hogy legalább is át kell dolgozni úgy, hogy pl. Grimm és Andersen meséit magyaros nevekkel, magyaros nyelvvel és fordulatokkal kell a gyermekek kezébe adni.

A gyermekkönyvtárak fejlődésének első szakaszára az egyéni kezdeményezés jellemző, míg az 1896-ban megtartott Második Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszuson már felvetődik az olvasás és a könyvtár pedagógiai funkciójának megfogalmazása és jelentkezik a könyvtárak központi szervezésének igénye.

Fordulópontot az ifjúsági és gyermekkönyvtárak továbbfejlődésében az 1902. évi közoktatásügyi miniszteri intézkedés jelentett, amellyel megkezdődött azok központi szervezése. Megalakult a Népiszkolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság, amely a minisztérium által jóváhagyott ifjúsági könyvjegyzék alapján az ország valamennyi állami népiskolájában és az államszegélyben részeseülő községi népiskolákban egységesen szervezi az ifjúsági könyvtárakat.

Ennek a bizottságnak volt a feladata, hogy az ifjúsági könyvtárak hivatalos könyvjegyzékébe csak az általa felülvizsgált, kiértékelte és ajánlásra javasolt könyveket foglalja be és a közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával a Hivatalos Közlönyben időről időre közlétegye. Az iskolák csak ennek a jegyzéknek az alapján gyarapíthatják könyvtáraikat. Egy 1908. évi miniszteri rendelet alapján nagy tisztogatásra került sor a népiskolai könyvtárakban. Kiselejteztek a hivatalos könyvjegyzékbe be nem jegyzett műveket. Ugyanakkor az 1908. évi 46. t.c. 50 filléres beiratási díjat állapított meg minden egyes — ettől fel nem mentett — tanuló után az ifjúsági és tanítói könyvtár javára. Ezért kellett a szabadkai állami tanítónőképződe költségvetéséből pótolni az ifjúsági könyvtári alapot, mert a gyakorlóiskola kisszámú növendékeinek beiratási díjából alig tellett volna a jegyzékben megjelenő új könyvekre. Előre kell bocsátani, hogy az ifjúsági könyvek igen olcsók voltak.

A gyakorlóiskolában tehát az 1877. évi miniszteri rendelet alapján szervezték meg a népiskolai könyvtárat a nyolcvanas évek elején

és ezzel jóval megelőzték a város többi népiskoláját. Hahn tanítónő hozzáértésének és lelkiismeretes munkájának köszönhetően, az 1908. évi nagy könyvtártisztogatás nem okozott nagyobb gondot utódjának, mert a könyvek összetétele nagyjából megfelelt a hivatalos könyvjegyzék követelményeinek és alig kellett néhány könyvet kicselezteni.

Ekkor már bővelkedett a gyakorlóiskola könyvtára Móra Ferenc, Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula, Gaál Mózes, a magyar ifjúsági irodalom minőségi és mennyiségi változását jelentő műveivel. Ezek mellett persze ott voltak a külföldi ifjúsági irodalom képviselői is. 1901-ig Hahn tanítónő — az iskola igazgatójával egyetértésben — inkább a leányokat érdeklő művekkel gazdagította a könyvtárat. Ebben az évben vezették be a gyakorlóiskolában az V. és VI. osztályt, és a leányokon kívül fiúkat is beírtak. A könyvtár összetétele tehát ilyen irányban is megváltozott. Egyre több, fiúkat érdeklő mű kapott helyet a könyvtár polcain, de az iskola hiányos könyvjegyzékében May Károly művei nem szerepelnek. Ez is bizonyítéka annak a megállapításnak, hogy a könyvtár jó irányítás mellett fejlődött.

A gyakorlóiskola könyvtára igen népszerű és látogatott sarka volt az intézetnek, mert a népiskola tanulói mellett a képzős növendékek is szívesen időztek ott szabad óráikban. Itt ismerkedtek meg a könyvtár szervezésével, vezetésével s főleg a gyermekirodalommal. Mivel az elemi iskola feladati közé tartozott az olvasási igények megszokásának kialakítása, a gyakorlóiskolai tanulók tanítónőjük irányítása mellett sokat olvastak, amiről — főleg a nyelvi órákon — be is számoltak.

Nagy fogyatékosága a népiskolai könyvtáraknak, ami ugyan jellemző a dualizmus közoktatásügyi politikájára, hogy a könyvjegyzékekben alig akadtak gyermekszinten megírt, a természettudományokat népszerűsítő könyvek.

Szervezetileg a gyakorlóiskola tehát a tanítónőképzőhöz tartozott és 1901-ig négyosztályú osztatlan iskolaként működött; ekkor hatosztályúra emelték. A népiskolák V. és VI. osztályának megnyitását a megváltozott gazdasági viszonyok tették szükségessé. A fejlődő kapitalizmus nem elégedett meg a négyosztályú népiskolák nyújtotta ismeretekkel. Ki kellett őket bővíteni. Ezt pedig a hatosztályú mindennapi iskola és az azt követő kötelező ismétlőiskola újjászervezésével lehetett csak elérni.

1906-ban nyitották meg a gyakorlóiskolában a gazdasági ismétlőiskolát azoknak a leánygyermeknek a részére, akik sikeresen elvégezték a mindennapi elemi iskolát és nem folytatták tanulmányaikat a felsőbb iskolákban, illetve nem helyezkedtek el az iparban vagy kereskedelemben.

Az ismétlőiskolát már a népoktatási törvény előírta. Mivel az ismétlőiskolák megszervezése a kilencvenes évekig nem járt eredménnyel, 1896-ban a közoktatásügyi miniszter, egyetértve a földművelésügyi miniszterrel, az ismétlőiskolákat gazdasági irányban újjászervezte.¹⁸⁶ Bizonyosan megyorsította ezt az intézkedést a gazdasági élet igényei mellett a második Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszuson elhangzott, az ismétlőiskolákra vonatkozó vitaanyag, amely hatá-

rozottan követeli ennek az iskolatípusnak az újjászervezését és beindítását.¹⁸⁷ Mégis hosszú idő kellett beindulásához.

A gazdasági ismétlő népiskolák szervezési szabályzatát és tantervét 1902-ben hozta meg a minisztérium *Szervezet és tanterv* címen. A tanterv meghatározta a gazdasági ismétlőiskola célját és feladatát: »A gazdasági népiskola célja és feladata a 13—15 éves, mindkét nem-beli tanulókat eddigi ismereteikben való megerősítésük és továbbképzésük mellett a gazdaság egyes ágaiban oly mértékben begyakorolni, hogy a fiúk mint leendő földművesek, okszerűleg kezelhessék birtokaikat, vagy mint gazdasági munkások keresetképeességüket fokozzák; a leányok pedig mint jövőző gazdasszonyok és családanyák a munkakörükbe eső gazdasági ágakban és háztartásban megkívántató tudni-valókkal megismerkedjenek s a főbb teendőket elsajátítsák.«

Kétféleképpen szervezhető meg a gazdasági népiskola: a) mind kisebb fokozatú, b) mint önálló gazdasági népiskola. Szabadkán a kisebb fokozatú gazdasági ismétlőiskolákat szervezték meg, s így a gyakorlóiskola mellett is ez a típus működött.

A gazdasági ismétlőiskola tantervét úgy állapították meg, hogy tályból állt. Előkészítő osztályt azoknak a tanköteleseknek a számára kellett szervezni, akik nem tudnak annyira írni, olvasni és számolni, amennyi szükséges ahhoz, hogy az I. osztály tantárgyait sikeresen hallgathassák, vagyis azok számára, akik nem végezték el eredményesen a mindennapi hatosztályú iskolát. A szorgalmi idő az iskolában legalább nyolc hónap. A tanítás november 1-én kezdődik és március végéig tart; a téli hónapokban hetente egy egész vagy két félnapon 7 órát kell megtartani a többi hónapban heti egy félnapon pedig 5 órát. A közismereti tárgyakat a hét valamelyik napján kellett tanítani míg a hitant áttehették vasárnapra is. A gazdasági ismétlőiskolákban a tanítási nyelv a magyar.

A gazdasági ismétlőiskola tantervét úgy állapították meg, hogy a tanítás súlypontja a gazdasági tárgyak tanítására és a gyakorlati oktatásra essék. A gyakorlati cél elérése végett minden gazdasági ismétlőiskola részére — a miniszteri tanterv mellett — a helyi visznyok figyelembevételével helyi tantervet is kellett készíteni, amelyet a tanfelügyelő hagyott jóvá.

A tanterv a tanítás anyagát felosztotta: 1. hit- és erkölcstanra; 2. gazdasági tárgyakra: talajismeret és általános növénytermelés, rétművelés és legelőgondozás, állattenyésztés (baromfi-, méh-, selyemhernyó- és haltenyésztés), tejgazdaság, kertészet, szőlőművelés és borászat, erdőkezelés, háztartástan, kiscgazdaságok berendezése, gazdasági számvitel, gazdasági építkezés, gazdasági törvények és szövetkezeti ügy, háziipar, női kézimunka; 3. közismereti tárgyak: a) olvasás, írás fogalmazás, b) hazai földrajz, történelem és alkotmánytan, c) számtan, mértan, d) egészségtan, csecsemőápolás, e) természettudományok elemei.

E bőséges tananyagban sehol sincs szó a mezőgazdasági gépek megismeréséről, amelyekkel a század elején már kellene foglalkozni, hiszen az iskola a jövőbe néz, a jövőre készíti elő tanulóit.

A gazdasági iskolák eltartását és tanítóik ellátását az 1907. évi 22. t. c. rendezte. Szabályozta a tanulók létszámát, előírta a gyakorlati tanításhoz szükséges földterületet és a kötelező beruházásokat, rendezte a tanulás kötelezettségét, a tanítók külön képzettségét és státusát.

Nem taníthatott a gazdasági ismétlőiskolában minden népiskolai tanító, csak az, aki elegett tett a törvényes előírásoknak. Ideiglenesen gazdasági népiskolai tanítási jogosítást a királyi tanfelügyelő kiadhattott, de az ilyen tanító, tanítónő két év alatt köteles megszerezni a törvényben előírt képesítést. Természetes, hogy a gazdasági ismétlőiskolában végzett munkáért külön díjazás járt, s hogy azt beleszámították a nyugdíjalapba.

A törvény a tanító- és tanítónőképzőket — jellegkülönbség nélkül — kötelezte a gazdasági gyakorlati kiképzésre alkalmas szaktanárok és szaktanárnők beállítására.

Gyakorlóiskolánkban a gazdasági ismétlőiskolát fokozatosan nyitották meg. 1906-ban nyílt meg az I. osztály. Előkészítő osztályt nem nyitottak, mert a tanulók — csak leányok — a gyakorlóiskola VI. osztályának befejezése után jelentkeztek. Számuk sohasem volt nagy; például az 1907—8. tanévben az I. osztályban 5 beírt tanuló hallgatta az előadásokat, a III. osztályban 11.¹⁸⁸ Ha figyelembe vesszük, hogy a gyakorlóiskola növendékeinek nagy része folytatta tanulmányait a felsőbb iskolákban, vagy elhelyezkedett az iparban, illetve kereskedelemben, akkor ez a létszám elfogadható.

A gyakorlóiskola mellett működő gazdasági ismétlőiskola munkáját nem lehet elválasztani a tanítóképző gazdasági gyakorlatokra irányuló munkájától. Itt már a harmadéves képzősök, bár a gazdaságtan csak a IV. osztályban kötelező tantárgy, megkezdték a gazdaszszonykodást és felváltva foglalkoztak a konyhában, ahol az intézet gazdasszonya és a szakácsnő irányítása mellett ismerkedtek a háztartástan alapfogalmaival. Ezt az elsajátított gyakorlati munkát követte a IV. osztályban kötelező elméleti felkészülés a háztartás minden tudnivalójára. Ősszel a télirevalók befőzése, előkészítése, mint például uborkasavanyítás, lekvárfőzés, tarhonyakészítés, a disznóvágási műveletek, szappanfőzés stb. Tavasszal a kert földjének veteményezésre való előkészítése, felosztása, melegágykészítés, vetőmagok előkészítése, virágok kezelése stb. Nem maradt el a lakóház rendbentartása sem, ahol az ablaktisztítástól a nagymosásig minden tennivalóra előkészítették a növendékeket. Külön oktatták őket az egészségügyi teendők előkészítésére, csecsemőápolásra. Végül a gazdasági udvar életével ismerkedtek meg, ahol a baromfiállomány gondozását gyakorolták.

Ugyanezeket a feladatokat végezték a gazdasági ismétlőiskola tanulói is a vezető szaktanárnő és hospitáló képzősök irányítása mellett a téli hónapokban szerda és szombat délután, a nyári hónapokban szerdán délután. A téli hónapokban az elméleti és közismereti tárgyak anyagát dolgozták fel, a nyári hónapokban inkább gyakorlati munkát végeztek.¹⁸⁹ Sokat tartózkodtak az ismétlőiskolai tanulóleányok az iskola konyhájában is, hogy ellessék a főzés titkait.

Hasznuk volt a gazdasági ismétlőiskola működéséből a képzős tanulóknak is, mert megismerkedhettek szervezésével, vezetésével és tantervével.

1906. március 8-án újabb munkaterülettel bővült a gyakorlóiskola tevékenysége. Ezen a napon kezdte meg működését a gyakorlóiskola mellett felállított leányifjúsági egyesület.¹⁹⁰

Az ifjúsági egyesületek gondolata már 1823-ban hivatalos formát öltött, amikor a közoktatásügyi miniszter rendeletileg hívta fel a kir. tanfelügyelők figyelmét, hogy az iskolaköteles korból kinőtt ifjúság részére, főleg a magyar nyelvtanítás ápolása végett, alakítsanak ifjúsági egyesületeket, elsősorban az állami iskolákkal kapcsolatban. Megszervezésük azonban csak századunk elején kezdődött. 1902-ben és 1903-ban újabb miniszteri rendeletek sürgették felállításukat és az állami népiskolák számára *Utasítás* címen szervezeti szabályzatot adtak ki. A szabályzat 103. szakasza szervezésükről a következőket írja: »Mínthogy az elemi népiskolából a 15. életévük betöltése után kilépő ifjaknak úgy hazafias és valláserkölcsi, valamint főleg a nem magyar ajkú lakosság között az iskolában elsajátított magyar beszéd további begyakorlására az ifjúsági egyesületek nagy szolgálatot tesznek, amennyiben a helyi viszonyok lehetővé teszik az igazgató tanító tanítótársával vállvetve, ilyen ifjúsági egyesületeket alakít és abban az ifjúság továbbképzését előmozdítja.«

Az utasítás az egyesületek fő célját abban jelölte meg, hogy ápolják az ifjúság értelmi körébe illeszkedő népszerű előadások és felolvasások által főleg a hazafias szellemet és erkölcsi életet, terjesszék a közhasznú ismereteket népszerű módon, tehát egyszerű és világos formában.¹⁹¹

E magasztos hangú célkitűzés mögött egész más rejlett. Mint ahogy az ismétlőiskolával kapcsolatban is határozottan kimondta az utasítás, hogy a tanítási nyelv csak magyar nyelv, itt is a magyar nyelvismeret továbbfejlesztését tűzte ki a kormányzat, hangsúlyozva annak szükségességét a nemzetiségi területeken. Tehát az egyik cél a magyarosítás mindenáron. A másik célja az ifjúság ilyen egyesületekbe való tömörítésének pedig az, hogy a kormányzat vissza akarta tartani a munkásifjúságot az egyre jobban erősödő és a munkásság között gyorsan terjedő szocialista eszméktől. Világosan látszik ez az ifjúsági egyesületekre vonatkozó 1902. évi 21.015 sz. rendelet egyik mondatából: «Az ifjúsági egyesület köréből minden felekezeti avagy politikai kérdés, még a legcsekélyebb vonatkozásaiban is szigorúan kizárandó.»¹⁹² Az ifjúság ne politizáljon, bízta azt a kormányzatra.

Szervezetileg az ifjúsági egyesületeket a tagság a választmány és a tisztviselők képezték. A választmány és a tisztviselői kar 10—15 tagból áll. Az egyesületi atyák, illetve ha az egyesületnek nőtagjai is vannak, az egyesületi anyák száma 5. Tisztviselők: igazgató, elnök, al-elnök, jegyző, pénztáros és könyvtáros. Az egyesület tagjai lehetnek rendes, pártoló és alapító tagok. Rendes tagok a 15. életévüket betöltött ifjak 21 éves korukig, vagy leányok, pártoló tagok akik három éven át két koronát, alapító tagok pedig azok, akik egyszersmindenkorra húsz koronát fizetnek tagsági díj fejében.

A gyakorlóiskola mellett megszervezett leányifjúsági egyesület az 1903. évi 41.816 sz. miniszteri rendelet alapján kezdte meg működését. Munkájában — a gyakorlóiskola tanítónőjén kívül — az intézet igazgatója, tanári kara, valamint a harmad- és negyedéves növendékek vettek részt. Az intézet igazgatónője és a gyakorlóiskolai tanítónő mint egyesületi anyák a vezetőséggel inkább a szervezési munkálatokban vették ki részüket a tanárok ismeretterjesztő előadásaikkal kapcsolódtak be az egyesületbe, amely már megalakulásának évében 75 tagot számlált. Az egyesület tagsága rövid idő alatt megnövekedett, úgyhogy működésének első évét már 4 alapító, 64 pártoló és 161 rendes taggal zárta. A tagság főleg azokból a leányokból alakult ki, akik szociális helyzetüknél fogva nem tanulhattak tovább a felsőbb iskolákban, de a tudomány és az újabb ismeretek vonzották őket. Képzős tanulókat nem vettek fel, a tagok azonban szívesen együttműködtek velük vásárnap délutáni összejöveteleiken. Egyesületi munkájuk tartalmát a vezetőség által kidolgozott terv szerint valósították meg november 1-től május utolsó vasárnapjával bezárólag. A téli hónapokban hetente kétszer jöttek össze a gyakorlóiskola tantermében, márciustól május végéig pedig vasárnap délután.

Összejöveteleket a tanítóképző harmadik és negyedik osztályos növendékei vezették, akik így ismerkedtek meg az egyesületi élet irányításával, tartalmának megtervezésével. Ezekben a délutáni találkozásokon részleteket olvastak fel a szépirodalomból, majd megvitaták azokat, előadásokat hallgattak történelemből, földrajzból, természettudományokból, amelyeket szavalatokkal, karénekkal egészítettek ki. Itt készítették el a nagyközönségnek szánt rendezvényeiket. Ilyen előadásokat évente ötöt-hatot tartottak. Munkájuk folyamán énekkart, színjátszó csoportot szerveztek, hogy rendezvényeiket színvonalasabbá tegyék. A komoly munkán kívül jutott idő szórakozásra is, amelybe bevonták a képzős leányokat is. Így próbálgatták felszabadítani és egymáshoz közelebb hozni a dolgozó és tanulóifjúságot.

Az ifjúsági egyesület május utolsó vasárnapján tartotta záróünnepélyét a nagyszámú meghívott közönség előtt. Ekkor jutalmazták meg dicséző oklevéllel, könyvekkel az egyesületi munkában kitűnt tagokat. Meg kell jegyezni, hogy az egyesület nyilvános rendezvényei népszerűek voltak a városban és anyagilag sokban hozzájárultak az egyesület költészetéhez. Rendezvényeiken belépőjegyeket ugyan nem árusítottak, de az önkéntes adományok elfogadását a szétküldött meghívókon jelezték.

Az évek folyamán az egyesület tagsága változott, de annyira sohasem csökkent le, hogy munkáját ne folytathatta volna. Az I. világháború kitörésének évében, 1914. novemberében a leányifjúsági egyesület nem kezdhetette meg megszokott munkáját és többé nem is folytathatta.

Szervezetileg a gyakorlóiskola feladatköre az I. világháború befejezéséig tovább nem bővült.

A gyakorlóiskolát a minisztérium által kinevezett gyakorlóiskolai tanítónő vezette a tanítónőképző igazgatójának irányításával. Egyen-jogú tagja volt a tanítóképző tantestületének és részt vett annak mün-

den munkájában. Heti óraszámja 32. A gazdasági ismétlőiskola munkájában nem kellett részt vennie, mert a tanítónőképző rendelkezett ilyen képesítésű szakemberrel.

A népiskolai törvény nem említi az osztatlan iskolát, de a népiskolai tanterveket már egytanítós, kéttanítós, végül hattanítós iskolákra állították össze. A gyakorlóiskolák tanterve azonos a többi népiskola tantervével. Szabadkán csak annyiban különbözött a helyi népiskoláktól, hogy 1899-ig heti egy órában a nagyszámú és otthon németül beszélő zsidó gyermekek végett beiktatták a német nyelv tanítását.

Hogy hány órát fordított a tanító a tantervben előírt egyes tantárgyak tanítására, a tanterv óratervéből látható.

Az egy tanítóval rendelkező népiskola általános óraterve az 1868. 38. és 1879. 18. t. c. értelmében

Tantárgyak	A. tanító						A tanító óraösszege
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
	osztály						
	együtt		együtt		együtt		
Hit- és erkölcstan	1	1	1	1	1	1	
Beszéd- és értelemgyakorlat s magyar nyelvtanítás	1	4	2	2	2	2	9
Írás és olvasás anya- és magyar nyelven	2	2	2	2	2	2	8
Anyanyelv	—	—	2	2	—	—	2
Szám- és mértan	1	2	2	2	1	1	6
Földrajz, történelem és alkotmánytan	—	—	—	—	2	2	2
Természettudomány	—	—	—	—	1	1	1
Éneklés	1	1	1	1	1	1	2
Testnevelés	1	1	1	1	1	1	2
Gazdasági és kertészeti gyakorlatok	—	—	Nyáron szerda és szombat délutánokon				
Az osztály óráinak összege a tanítóval (e mellett magánosan dolgoznak a tanítás ideje alatt)	7	11	11	11	11	11	32

A tanító heti óraszámát a következőképpen kapjuk meg:

- A hittanórák számát nem számítjuk a tanító heti óráinak a számába.
- Az I. és II. osztály óraszámát összeadjuk és ehhez hozzáadjuk a többi osztály egyes tantárgyainak összevont óraszámát, pl. írás és olvasás anya és magyar nyelven: az I. és II. osztályok heti

óraszám 4, a többi osztályé együttvéve 8, de ennek csak a felét vesszük, mert egyidejűleg tanítja a két-két osztályban a tantárgyat. Tehát $4+4=8$.

- c) Énekből és testnevelésből 3 osztállyal dolgozik a tanító egyidejűleg, így a heti hat órából csak kettőt kell neki megtartani.

Az óraterv az 1879. évi 18. törvénycikkkel bevezetett hivatalos magyarosítás koncepcióját alapozta meg a népiskola tantervében. A tanterv a tanítás központjául az anyanyelvet tette meg, mellyel kapcsolatban meg kell tanítani a magyar nyelvet. A bemutatott óraterv szerint az egytanítós osztatlan iskolában a tanító heti 32 órájából 19 órát foglalkozik az anya- és magyar nyelv tanításával. Ugyanakkor a számtan és mértan csak heti 6 óráját, a természettudományok viszont csak heti egy óráját veszik igénybe.

Az 1879. évi tanterv alapállása tehát az, hogy az anyanyelvvel való kapcsolatban a magyar nyelvet annyira meg kell tanítani a nemzetiségi iskolában, »hogy azon a gyermek akár eredeti gondolatait, akár figyelmeztetés útján szerzett ismereteit tisztán ki tudja fejezni.«¹⁹³ A tanterv e kitételével kezdődött el a hivatalos magyarosítás, a magyar nyelv kötelező tanítása az ország minden népiskolájában.

Bár az 1879. évi tanterv óratervéből világosan látszik, hogy a magyar nyelv tanítása a nemzetiségi iskolákban az anyanyelv rovására megy, a nacionalizmus és sovinizmus útját követő kulturális politikusok ezzel sem elégedtek meg. Birálták és szemfényvesztésnek nevezték az 1879. évi tantervet. A népoktatók negyedik egyetemes gyűlésén, 1890-ben azt követelték, hogy a magyar nyelvet a nem magyar ajkú iskolákban már az I. osztályban kell tanítani, és minden tantárgy szolgáljon eszközzül a magyaros gondolkodás és beszéd gyakorlására; a tanító működését hassa át a magyar szellem. Az 1896-ban megtartott ötödik egyetemes tanítógyűlés állásfoglalás a magyarosítás ügyében minden eddigi elképzelést felülmúlt. Elégedetlenségüket fejezik ki az 1879. évi tantervvel szemben és állítják, hogy annak alapján a tanulók nem tanulnak meg magyarul beszélni. Kezdenek hozzá már az óvodákban a nem magyar ajkú gyermekek magyar nyelvi tanításához. Ahol ennek eredményeként a népiskolába lépő gyermekek csakugyan beszélnek magyarul, ott a népiskola minden tárgyát tanítsák magyarul. Határozataikban odáig mennek, hogy kimondják: ez legyen az I. osztály egyedüli feladata, és attól akkor sem szabad elállni, ha e miatt a tantervi anyag egyéb részeit elhanyagolják. Csak a III. osztályban kezdjenek a gyermekek saját anyanyelvükön tanulni, de itt is csak a délutáni órákban. Külön határozat emeli ki a tanító szerepét: »... a magyar nyelv sikeres tanítása csak a hazafias, magyarul is érző és gondolkodó tanítók által eszközölhető.«¹⁹⁴ A magyar nyelv erőszakos terjesztésének érdekében a nemzetiségi iskolák bezárásáig is elmennek követeléseikben. Szabadkán a bunyevác nyelvet már előbb kitiltották a város népiskoláiból, vagyis az addig működő bunyevác nyelvű iskolákat a kilencvenes évek elején bezárták.

Az előírt tantervet a tanító valósította meg. Hogyan és milyen módszerekkel végezte el feladatát, azt képessége, felkészültsége és rá-

termettsége határozta meg. Annyi bizonyos, hogy a gyakorlóiskolákba rendszerint a legképzettebb tanítókat nevezte ki a minisztérium, és a kedvezőbb viszonyok között jobb eredményeket is értek el tanulóikkal. Mégsem mondható el azonban, hogy a gyakorlóiskolai tanítók pedagógiai és didaktikai felkészültségükkel minden esetben kielégítették a haladó pedagógia igényeit, hiszen a legtöbben közöttük a régi kétéves tanítóképzőt végezték el és az nem sokban tért el a Felbiger-féle vagy sagani módszertől, »mely bonyolult és formális fogások elsajátítását követelte meg elsősorban a tanítójelöltektől.«¹⁹⁵ A fejletlen magyar pedagógia akkor még nem adhatott többet. Megalapozói ezekben az években járták a fejlettebb külföldi iskolaközpontokat, ahol Pestalozzi, Diesterweg, Dittes és a többi ismert pedagógus munkáiból szerzett tapasztalataikat alkalmazták a hazai viszonyokra. A kibontakozó magyar pedagógia központjává a budai tanítóképző — Budai Pedagógium — vált. Ebben az intézetben fejtették ki tevékenységüket a magyar pedagógia megalapozói. Innen sugárzott ki az ország különböző részeiben működő tanítóképzőkbe a Comenius—Pestalozzi—Diesterweg—Dittes demokratikus népoktatási vonal azzal, hogy ellesúlyozza a Herbart és főleg Ziller hatására a magyar oktatásban is helyet kereső formalizmust.

Az önálló magyar közoktatásügy megalapozói a pestalozziánus és diesterwegi demokratikus hagyományok irányvonalával igyekeztek felszámolni a régi iskolát feudális maradványaival. Törekvéseik nem hozták meg a várt eredményeket. A demokratikus népoktatás, jóllehet csak a polgári demokratizmus szellemében igyekeztek a népoktatást felszabadítani a benne mutatkozó feudális maradványoktól, az Eötvöst követő kulturális politikusok szemében túl radikális volt. Diesterweg pedagógiájának antifeudális, demokratikus, a társadalmi haladás előtérbe helyezett tartalma és Dittes egyházellenes nézetei az oktatásban ellenszenvet váltottak ki a sajátos fejlődésű magyar társadalom vezető rétegeiben, különösen a közoktatásügyi vezetők között. Céljaiknak jobban megfelelt Herbart konzervatív, reakciós világnézetekre épült, a porosz feudokapitalizmust védelmező pedagógiai rendszere. Átmenetileg így a herbarti tanok kerültek a magyar pedagógiában hatalomra.¹⁹⁶

A herbarti pedagógiát a magyar pedagógusok egy része átvette, a század végén egyesek már korszerűsítették, majd újabb pedagógiai eszméket kezdtek követni.

Századunk elején több magyar pedagógiai munka és szaklap látott napvilágot, az oktatásban azonban továbbra is mutatkoznak a régi iskola feudális maradványai. Még nem jutott el a magyar pedagógia arra a fokra, hogy az ifjúság nevelésében minden téren a polgári haladást támogassa. Ekkor még nem juthattak szóhoz a polgári haladást követő pedagógusok, és nem jelölhették ki az oktatásban azokat a radikális tennivalókat, amelyekkel megteremthették volna az önálló magyar népoktatás haladó polgári szellemű népiskoláját. Az iskola szellemét a kiváltságosok érdekei határozták meg és a század eleji népnevelés legfőbb feladatát a nemzeti és vallásérkölcsei nevelésben látták.

A régi iskolát feudális maradványaival az egyház védelmezte. A felekezeti iskolákra ólomsúlyal nehezedik rá a papi befolyás,¹⁹⁷ ami az

állami népiskolákban is erősödik. A magyar kulturális politikusok még a század elején sem akarják belátni, hogy a magyar nevelésügy csak úgy szabadulhat fel feudális maradványaitól, ha felzárkózik a nyugat-európai haladó polgári nevelési törekvésekhez.

A gyakorlóiskola együtt élt és fejlődött ezekkel a pedagógiai áramlatokkal. Vezetője, Hah Róza hosszú pályafutása alatt szorosan együttműködött az intézet pedagógia szakos tanáraival, akik között számos kiváló szakember volt. Azonkívül állandó kapcsolatot tartott fenn a Budai Pedagógium haladó tanáraival és iskolájában alkalmazta a nevelésben és oktatásban helyet kapott új nézeteket. Írásaiban, pedagógiai értekezleteiben bátran kiállt a haladó polgári pedagógiai elvek mellett, és pályafutása végéig alapjában a pestalozziánus és diesterwegi irányt követte. A képzős növendékeket, ahogy azt a tanterv meg is követelte, munkatársaival együtt gyakorlatilag bevezette minden újonnan megismert és alkalmazott módszeres eljárásba, amelyet maga is nagy érdeklődéssel kísért a szakirodalomban. Sohasem átalotta azonban kimondani véleményét egy-egy újabb didaktikai eljárásról, akár tetszett neki, akár nem. Nem volt híve a túlfűtött nemzetieskedésnek, elítélte a nacionalizmust és sovinizmust és bátran szembeszállt az egyházi zaklatásokkal, melyeknek iskolája, mint a város egyetlen állami népiskolája, állandó célpontja volt.

A gyakorlóiskola megnyitása éveiben — a helyi katolikus papság támadásai miatt — nem élvezte az egyház befolyása alatt álló szülők bizalmát. Kevesen is adták gyermeküket a buzgó katolikus szülők közül ebbe az iskolába. Csak a bátrabbak és liberális felfogású szülők, közöttük sok zsidó, iratták ide gyermekeiket. Így 1877-ben a 49 beírt tanuló közül 17 zsidó gyermek látogatta a gyakorlóiskolát. Ezt a szülői bizalmatlanságot magának az iskolának kellett eloszlatnia. A rendszeres munka hamar meghozza gyümölcsét. A nyilvános év végi záróvizsgákon bemutatott eredmények eloszlatták a szülők bizalmatlanságát és oda vezettek, hogy néhány évi működés után — a korlátozott hely miatt — nem vehettek fel minden jelentkezőt a gyakorlóiskolába. Vagyis a sok jelentkező közül most már válogatni is lehetett, amit ez a gyakorlóiskola is megtett hasonlóan a többihez. El kell ismerni, hogy az eredmények kialakulásához sokban hozzájárult a gyermekek összetétele. A legtöbb gyermek értelmiségi környezetből került az iskolába, kevesebben az iparosok és kereskedők gyermekei közül. Munkás- és földművesszülők gyermeke alig kapott helyet ebben a tanintézetben.

A tudást a gyakorlóiskola is úgy közvetítette, ahogy azt a hatalmon levő kiváltságosok érdekei megkövetelték, bár sokáig kitarzott a diesterwegi irányvonal mellett. Az egyre jobban feltörő nacionalis és erkölcsi nevelést azonban kikerülni nem tudta. Századunk elejének szellemét legjobban a korabeli tankönyvekből láthatjuk.

A múlt század végéig használt tankönyvekről már szóltunk. Most csak századunk elején kiadott néhány tankönyvet mutatunk be. Ezek a tankönyvek koncepciójukban és tartalmukban a nacionalista és valáserkölcsi nevelés szemléletéből indultak ki és a polgári társadalom érdekeit szolgáló világnézeteket hirdették.

Itt van pl. Gyórfy János: *Olvasókönyv az osztatlan népiskolák III—VI. osztálya és az ismétlőiskolák számára.* Budapest, Lampel könyvkiadó, 1909.

A tankönyv I. része »Vallásos és erkölcsi olvasmányok«-at tárgyal. A második olvasmány címe: *Isten — Nézzük bár a legnagyobbat, vagy vizsgáljuk a legkisebbet — mind célszerű és bámulatos.* A tanulás világos: egy ilyen célszerű és bámulatos világon nem kell és halandó embernek nem is lehet változtatni.

A *gazdagság* című olvasmány arra tanít: »ne panaszkodj szegénységről, mert vannak lelki kincseid.«

A *gondviselés útja* fatalista képet ad. A *Mennyei köszöntés* című olvasmány szerint: a lelkek »odafenn« úgy köszöntik egymást, mint ahogy »ideleln« kell a római katolikus papot köszönteni.

A tankönyv kevés földrajzi és természetrajzi ismeretet is közöl, tudománytalan és együgyű formában.

Szilágyi Gyula a Néptanítók Lapjában ismerteti Mócsy Antal és társai az osztatlan népiskolák III—VI. osztálya számára írt négykötetes *Olvasó- és tankönyvét.*

Az uralkodó osztály áhitatos tisztelete — írja —, a kizsákmányoló gazdasági rendszer Isten által elrendelt változhatatlansága, királyhűség, képtelennél képtelenebb »csodák« elhitése a vallás örve alatt jellemzik ezeket a tankönyveket.

Az emberiség nagy munkásai helyett a szentek misztikus életrajzát az iskola és a tudás tisztelete helyett a templom és a vallás magasztosságát zengi. Nem tartja szükségesnek még csak említeni sem a szép és egészséges iskolaépület fontosságát, de azt nem engedi el, hogy a gyermek már tízéves korában megtanulja, milyennek is kell lenni a plébános lakásának...

Összehúzták a tananyagot annyira, hogy nem maradt egyéb, mint írás, olvasás, egy kis számtan, kevés földrajz és történet és sok-sok katekizmus... De azért az így megkurtított anyagba felvették az egyházmegyéről, az esperesi kerületről, VII. és IX. Pius pápáról szóló olvasmányokat.

Körösi Csoma, Vámbéry, Watt, Stepehenson, Edison nem találtak helyet az olvasókönyvekben ezek helyett bőségesen hozzák a szentek hosszú lére eresztett életrajzait. A szentek életrajzaiban, de másfajta olvasmányokban is a természetfölötti, a képtelenség úgy van a népiszkola utolsó évfolyamait járó gyermek elé állítva, mint hiteles, történeti tény.

László vizet fakaszt a kősziklából... Szent Polikarp a máglya tüzeiben is sértetlen marad. Xaveri Szent Ferenc halottat támaszt fel... Ezeket... az olvasmányokat nem hittanórákra, de történelmi és olvasóórákra szánták a szerzők...

Keresztényszocializmus és szociáldemokrácia címmel — folytatja Szilágyi — két hosszabb olvasmányt találunk a tankönyvekben. Ezekből idézi: »A szocializmus el akarja venni a dolgozó földműves házat, jószágát. Olyan államot teremtene, melyben nem lenne érdemes dolgozni, mert a dolgozó rétegek munkájának gyümölcsét dologtalan iszá-

kosok fogyasztanak el. A szociáldemokraták nem pártolják a szövetkezéseket, mert azt akarják, hogy a nép szegény legyen...« Olyan rendet óhajtanak, ahol nincs vallás, nincs király, nincs haza, nincs család, nincs gyagon.

A század eleje nem bővelkedik jó tankönyvekben. Ha itt ott akad is egy jól megszerkesztett tankönyv az állami iskolák részére, szemlélete nem térhet el az említettekétől.¹⁷⁸

Nem alaptalanul említettük, hogy a gyakorlóiskolák voltak az első kísérleti iskolák is.

A szabadkai gyakorlóiskolában többek között lélektani kísérleteket is folytattak és eredményeiket a szaklapokban közölték. Kísérleteket folytattak a gyermek emlékezőtehetségével kapcsolatban. Először a színemlékezetet boncolgatták és megállapították, hogy az a gyermeknél a leggyengébb. Jobb eredményeket értek el az alakemlékezet megállapításánál a Bernstein-féle ábrák segítségével. Végül a képzettársítás gyorsaságát mérték le. Az eredményes kísérletekből levont következtetések alapján megállapították, hogy a kísérleti lélektan pedagógiai vonatkozása azt követeli, hogy a tanítás az érzékszervek igénybevételével történjék. Így született meg a cselekvés szemléleti módszere.¹⁷⁹

Befejezésül a szabadkai gyakorlóiskoláról nyugodtan elmondhatjuk: feladatát a fennálló társadalmi viszonyok között mint népiskola, mint gyakorlóiskola kitűnően oldotta meg. Szolgáljon bizonyásgul erre egy pár évvel ezelőtt elhunyt volt községi igazgató tanító tömören megfogalmazott véleménye a gyakorlóiskola munkájáról: »Bizony a mi községi iskoláink közül egy sem vehette fel a versenyt az állami gyakorló iskolával. Munkájuk minőségében még a legjobbak is lemaradtak mögötte.«

J E G Y Z E T E K

179. Pálinkás József: I.m. 56.
180. A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900–1920. Budapest, 1958. 21.
181. Szabadkai Történelmi Levéltár: Az Állami Tanítóképezde 1875. évi iratai. (Levéltárilag feldolgozatlan köteg.)
182. Kalocsai Erseki Levéltár: Lux János idézett jelentése.
183. Körösi-Szabó: Az elemi népoktatás enciklopédiája. Budapest, 1912. II. 358.
184. A szabadkai M. Kir. Állami Tanítónőképző-intézet értesítője az 1881–82., 1882–83., 1883–84. tanévekre. Szabadka, 1884. 68.
185. Szabóki György: Mit olvastak a népiskolai tanulók a dualizmus korában? Magyar Pedagógia, Budapest, 1968. 2–3. sz. 254.
186. Körösi-Szabó: I.m. 459.
187. Felkai László: A Második Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus, Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948. Budapest, 1971. I. k. 141.
188. A szabadkai M. Kir. Állami Tanítónőképző-intézet értesítője az 1907–8. tanévre. Szabadka, 1908.
189. Uo.
190. A szabadkai M. Kir. Állami Tanítónőképző-intézet értesítője az 1905–6. tanévre. Szabadka, 1906.
191. Körösi-Szabó: I.m. II. 6–9.
192. Uo.
193. Dr. Arató Ferenc: I.m. 540.
194. Felkai László: I.m. I. 136–139.
195. Dr. Magyarfalvy Lajos: A budapesti tanítóképző múltjából: a Budai Pedagógium. Pedagógiai Szemle, Budapest, 1970. 12. sz. 1086.
196. Felkai László: I.m. I. 104.
197. Uo. 138.
198. A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900–1920. Budapest, 1958, 25–28.
199. Népoktatás, Kalocsa, 1914. 5. sz. 226–227.